

Список літератури

1. Безбожний В.Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: дис. кандидата екон. наук : 08.00.04 / Безбожний Володимир Леонідович. – Луганськ, 2009. – 197 с.
2. Гнилицька Л.В. Методологічні підходи до дослідження проблем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / Л.В. Гнилицька, О.І. Захаров // Вчені записки Університету економіки та права «КРОК». Зб. наук. праць. Вип. 25. – Київ, 2011. – С. 19–25.
3. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. / [Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 541 с.
4. Ляшенко О.М. Взаємообумовленість і взаємозалежність економічної безпеки та розвитку підприємства / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов // Вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2008. – № 9. – С.136–141.
5. Экономическая безопасность : энциклопедия / [Шаваев А.Г., Багаутдинов А.Т. и др.]. – М.: Правовое просвещение, 2001. – 512 с.
6. Экономическая безопасность хозяйственных систем / [под общ. ред. А. В. Колосова]. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ПАРАДОКСИ РОЗВИТКУ

Бараннік В.О., к.е.н., с.н.с.,

Національний інститут стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську

Незважаючи на достатньо широке вживання термінології безпеки в наукових дослідженнях та практичній діяльності, багато теоретико-методологічних аспектів даного напрямку залишаються невизначеними та неузгодженими. Одними із таких моментів є співвідношення різних складових безпеки, в тому числі, і врахування динамічних процесів їх змін. Як приклад, економічна безпека є однією із основних складових національної безпеки, а, енергетична безпека – економічної безпеки. В такому разі, яким чином рівень енергетичної безпеки впливає, чи визначає рівень економічної безпеки, а, відповідно, рівень економічної безпеки – національної безпеки та яким чином такий вплив та взаємовплив буде змінюватися з часом? В роботі [1, с.4] визначається, що «мережа зв'язків між елементами системи економічної безпеки є складною та розгалуженою, що зумовлено надскладною конфігурацією такої системи». І в той же час, як показано в класичній, для економічної безпеки, роботі Л. Абалкіна [2], щодо складнощів в процесі забезпечення економічної безпеки країни визначається: «Тут не доречні половинчасті або нечіткі рішення, які прикриваються порою посиланнями на труднощі їх визначення або необхідність врахування реальних фінансових або інших обмежень. Що стосується складнощів, то їх дійсно не можливо недооцінювати. Але, якщо б суспільство, стикаючись з ними, завжди шукало обхідні шляхи, то його прогрес був би неможливий. Так і засоби подолання подібних труднощів добре відомі – це наукові дослідження, експертиза рішень, що пропонуються, узагальнення та осмислення світового досвіду».

В даній роботі, автором зроблена спроба знайти певні механізми впливу та взаємовпливу між основними складовими національної безпеки (економічною безпекою та енергетичною безпекою), в тому числі на рівні кількісно-якісних оцінок їх рівня та в динаміці – розвитку.

В загальному плані, як визначає Закон України «Про основи національної безпеки України» [3], **національна безпека** – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності,

фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.*

При цьому, **національні інтереси** – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток, а **загрози національній безпеці** – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України;

Таким чином, національна безпека, яка визначається через необхідність забезпечення певного стану захисту, є категорією статичною: в даній країні, для визначених сфер та відповідних загроз відповідним національним інтересам. В цьому плані слід зазначити, що гарантування безпеки в дійсний час, певним чином, не завжди може стати основою для гарантування безпеки в майбутньому (навіть недалекому). Основною причиною таких змін є, безумовно, зміна важливості тих чи інших інтересів, яка в більшості випадків, визначається переліком реальних та потенційно можливих загроз. Як підтвердження даної тези можна навести слова нової Стратегії національної безпеки України «Україна у світі що змінюється» [4]: «На початку XXI століття у світі відбуваються кардинальні трансформації, що супроводжуються зміною геополітичних конфігурацій. Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального порядку».

Вище визначене дозволяє сформулювати певну формулу забезпечення безпеки: ситуація, яка складається в внутрішньому та зовнішньому середовищі, визначає перелік загроз безпеці, які, в свою чергу, визначають вагу тієї чи іншої складової безпеки і, як наслідок, її інтегральний стан. Зміна ситуації, призводить до зміни переліку загроз, їх ваги і, відповідно, стану безпеки (стану захисту від загроз безпеці). В даному випадку, мова йде про статичні процеси.

Якщо ж розглянути процес прогнозування стану безпеки в майбутньому (розвиток), то ситуація буде вкрай непередбачуваною. «Невизначеність перспектив глобальної та національної економік», в значному ступені, ускладнюють і процеси прогнозування стану економічної безпеки в майбутньому, бо така невизначеність не дає змоги більш менш достовірно спрогнозувати важливість основних інтересів людини, суспільства та держави, стан захисту яких саме і лежить в основі національної (економічної та енергетичної) безпеки.

Певним показовим прикладом складнощів врахування важливості майбутніх національних інтересів є практика забезпечення енергетичної безпеки Японії. Країна має незначні обсяги власного видобутку основних паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), а значить, основою забезпечення енергетичної безпеки країни (класичний варіант) стали диверсифікація джерел постачання основних ПЕР, диверсифікація видів виробництва енергії, забезпечення високого рівня ефективності використання енергії (енергоефективність). В таких умовах, одним із основних видів виробництва енергії стає атомна енергетика (біля 30% від загального виробництва електроенергії в країні). Внаслідок катастрофічного землетрусу

---

*Визначення національної безпеки доповнено переліком сфер потенційно можливих загроз національним інтересам згідно змінами, внесеними Законом N 2411-VI (2411-17) від 01.07.2010.

11 березня 2011 року сталася значна аварія на атомній електростанції «Фукусима-1», яка привела не тільки до значного витоку радіації, а і к докорінному перегляду національної енергетичної політики. Не вдаючись до дискусії з приводу виправданості таких кроків, зазначимо сам факт значної зміни пріоритетів енергетичної політики (зміни важливості певних національних інтересів) при нових та таких, що не підлягали прогнозуванню, умовах.

Таким чином, можна визначити певну нестиковку, між забезпеченням безпеки (національної, економічної, енергетичної) в дійсний час – статикою, та забезпеченням сталого розвитку в майбутньому – динамікою. При цьому слід зазначити, що однією із основних, але не достатньою, умовою забезпечення сталого розвитку є забезпечення безпеки. В такому разі, сталий розвиток є певною зміною прийнятних станів безпеки, при цьому умови їх прийнятності можуть значним чином змінюватися: і те, що вважається позитивним в забезпеченні безпеки в дійсний час, може стати перешкодою в її забезпеченні в майбутньому.

Врахування можливих змін важливості основних складових безпеки, стало в основі, запропонованого автором, квазідинамічного підходу до оцінки інтегрального рівня економічної безпеки. В загальному плані, інтегральний рівень економічної безпеки визначають: потенціал основних сфер життєдіяльності (енергетичної, зовнішньоекономічної, соціальної, екологічної, фінансової тощо), перетин цих сфер (певний аналог важливості тієї чи іншої сфери – в даний час при певних умовах) та стан захисту інтересів, які пов'язані з цими сферами (рис. 1).

Поняття безпека, як показано в багатьох роботах, в тому числі і роботі [1, с. 8] (за етимологією цього слова) пов'язується з відсутністю загрози, збереженістю, надійністю, тобто відсутністю будь-яких загроз особі, суспільству та державі (об'єктам безпеки). В суспільних науках дане поняття асоціюється з задоволенням таких потреб як існування, цілісність, незалежність, спокій і розвиток. В той же час, якщо провести аналогію з фізикою, то забезпечення такого стану (стану захищеності) можливе за умови мінімізації свобідної енергії, тобто відсутності розвитку. «Не помиляється той, хто нічого не робить» – наголошує народна мудрість. Як приклад можна навести безліч свідомих дій, внаслідок яких ми маємо значний розвиток (економічний, соціальний, енергетичний) та відповідне зменшення безпеки (збільшення небезпеки). Серед них, для енергетичної сфери, можна назвати: освоєння атомної енергії, глибоководний видобуток нафти та газу, освоєння видобутку сланцевого газу та багато інших (від винаходу пороху чи колеса до освоєння космосу).

В якості певного виходу із такого парадоксу, в квазідинамічній моделі передбачено врахування не тільки самого стану захисту певного національного інтересу (певної сфери життєдіяльності), а і сам масштаб даної сфери. В якості прикладу можна навести гіпотетичну ситуацію з забезпеченням такої складової енергетичної безпеки як енергетична незалежність. Дві різні країни мають приблизно однаковий рівень енергетичної незалежності – 50% (тобто приблизно половина необхідних паливно-енергетичних ресурсів забезпечується за рахунок їх імпорту). При цьому обсяги загального споживання енергії і, відповідно, імпорту паливно-енергетичних ресурсів можуть значно відрізнятись. В такому випадку, безумовно, країні з більшими загальними потребами в імпорті, буде значно важче забезпечити такі потреби, і навпаки, рівень власного видобутку і власного енергозабезпечення буде більш вагомим, саме з точки зору забезпечення даної складової енергетичної безпеки.

Окремо слід зупинитися на важливості тих чи інших складових безпеки. Як влучно зазначено в роботі [5] «Жоден компонент національної безпеки не може повністю компенсувати відсутність іншого. Як для автодорожнього руху потрібні не лише авто й дороги, а й розгалужена інфраструктура (відповідні галузі промисловості, кадри, станції технічного обслуговування, ефективне впровадження правил дорожнього руху тощо), так само національна безпека не може зводитися лише до якогось одного фактора, наприклад військового. ***«Поza тим оптимальне поєднання компонентів – ефективна формула безпеки – не є чимось застиглим. Роль складових змінюється у залежності від ситуації, що зумовлює потребу в безперервному оновленні».***

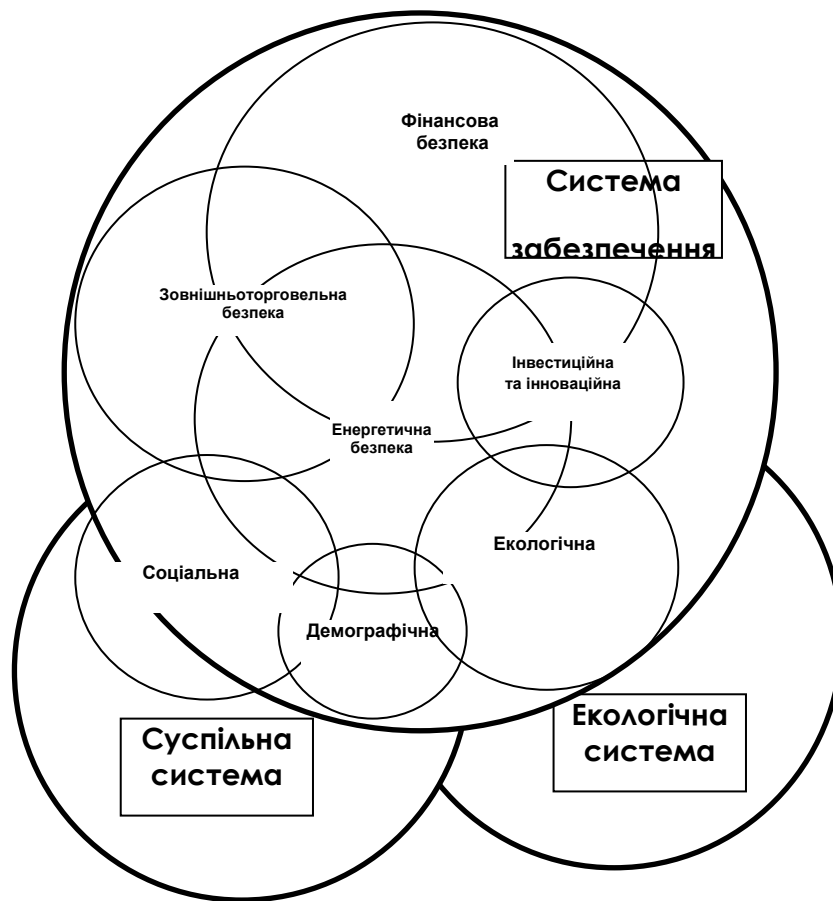

Рис. 1. Енергетична безпека в системі економічної безпеки та сталого розвитку (концептуальне зображення)

Саме пошук такого оптимального поєднання компонентів (складових) безпеки в значному ступені і визначає перелік основних національних інтересів. При цьому, як показує практика, деякі з визначених державою основних національних інтересів є характерними для більшості країн та регіонів світу, деякі мають характерні географічні, політичні, економічні регіональні особливості, деякі ж них характерні виключно даній країні або ж даному періоду часу. Все це в повній мірі відноситься і до забезпечення енергетичної безпеки. Оптимальний паливно-енергетичний баланс країни (в тому числі і оптимальні частки нетрадиційних відновлюваних джерел енергії або ядерної енергетики), цінова політика в країні, ефективність та актуальність політики енергозбереження та забезпечення екологічної прийнятності енерговиробництва – ось невеликий перелік національних ознак для визначення ваги основних складових енергетичної безпеки.

Різні підходи до вирішення проблем національної, економічної та енергетичної безпеки не завжди є бездоганними, держави продовжують розробляти власні, в найбільшому ступені адаптовані для умов конкретної держави та її національним особливостям, концепції, принципи й критерії для знаходження оптимальних стратегічних рішень (ймовірностей, наслідків, ваги тих чи інших глобальних чи індивідуальних загроз безпеці, варіантів ресурсного забезпечення, рівнів взаємовпливу різних сфер життєдіяльності). Рівно як і продовжуються наукові дослідження щодо пошуку найбільш прийнятних варіантів розвитку держави. І в будь якому випадку «хто йде, той дійде».

Список літератури

1. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія : в 3 т. Т. 1 / О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов, В.Л. Безбожний [та ін.]; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.

2. Абалкин Л.А. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.А. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С.4–13.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] / 19 червня 2003 року №964-IV, режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [Електронний ресурс] / Затверджена Указом Президента України від 8 червня 2012 року №389/2012, режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/389/2012>.
6. Батюк В. Еволюція концепцій міжнародної і національної безпеки [Електронний ресурс] / «Спостерігач», № 25, червень 1996 року, режим доступу: <http://www.usipr.org.ua>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*Бараннік В.О., к.е.н., с.н.с.,
Національний інститут стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську;
Бараннік О.В., студентка 3-го курсу,
Національна Металургійна академія України*

Одним із важливих моментів забезпечення економічної (енергетичної) безпеки вважається проведення кількісних оцінок поточного та прогнозного станів безпеки. Так, як визначено Законом України «Про основи національної безпеки України» [1], серед основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки визначені «постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України; запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси». В Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [2] дане положення ще більш конкретизоване: «удосконалення системи моніторингу стану національної безпеки України, зокрема шляхом запровадження показників (індикаторів) стану національної безпеки, збору, обробки та аналізу інформації про розвиток ситуації в різних сферах національної безпеки за визначеними показниками (індикаторами) стану національної безпеки, оцінки ситуації, прогнозування її розвитку і можливих негативних наслідків».

Таким чином, одним із завдань удосконалення системи моніторингу стану національної безпеки (в даному випадку ми сконцентруємося на економічній (енергетичній) безпеці) поряд з запровадженням систем їх оцінки визначені питання **збору, обробки та аналізу** відповідної інформації.

В переважній більшості моделей, сутність оцінки рівня економічної та енергетичної безпеки зводиться до визначення певної системи показників та індикаторів безпеки. При цьому, оцінка стану економіки та інших сфер життєдіяльності людини, суспільства та держави (в тому числі і енергетики) виконуються з позиції розвитку процесів та в рамках індикативного аналізу. Вони проводяться на підставі аналізу сукупності показників (індикаторів) безпеки та їх критичних й граничних рівнів, які дозволяють (чи повинні дозволяти) сигналізувати про небезпеку та кількісно оцінювати рівень кризи чи небезпеки (співставлення таких показників з їх граничними значеннями дає можливість отримати загальну картину з ранжируванням ситуації по рівням кризовості та акцентувати увагу на оперативному втручанні в разі втрати її урегульованості) та здійснювати комплекс заходів з стабілізації становища.